TARIX DARSLARINI MODELLASHTIRISHDA METODLARDAN SAMARALI FOYDALANISH USULLARI

Ikrom Qodirov
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika kafedrasi v. b. dotsenti
ikrom20202021@gmail.com
+99899857241

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim tizimida tarix fanini o‘qitishning yangi yondashuvlari, xususan, darslarni modellashtirish jarayoni tahlil qilingan. Maqolada tarixiy voqealarni o‘quvchilar ongida jonli va tizimli shakllantirish uchun qo'llaniladigan metodlarning ilmiy-pedagogik tasnifi keltirilgan. Interaktiv, vizual va raqamli modellashtirish usullarining o‘quvchilarning kognitiv faolligi va tarixiy ongini shakllantirishdagi o‘rni yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: tarix ta’limi, modellashtirish, pedagogik metodlar, interaktiv usullar, raqamli texnologiyalar, kompetensiyaviy yondashuv, tarixiy xotira.

KIRISH O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini isloh qilish jarayonida tarix fanini o'qitishga alohida e'tibor qaratilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son farmonning 34-maqsadidayoshlardavatanparvarlik,
milliy g‘urur va tarixiy xotirani shakllantirish bo'yicha aniq vazifalar belgilangan Biroq, an’anaviy “ma'ruza-ko'rgazma” usullari zamonaviy o‘quvchilarning talablarini to‘liq qondirmayotgani kuzatilmoqda. Shu bois, tarix darslarini modellashtirish – ya'ni, tarixiy jarayonlarni o‘quv xonasi sharoitida qayta yaratish va tahlil qilish imkonini beruvchi metodlarni joriy etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Modellashtirish tushunchasi nafaqat jismoniy maketlarni, balki tarixiy vaziyatlarni, ijtimoiy munosabatlarni va voqealar ketma-ketligini simulyatsiya qilishni ham o‘z ichiga oladi. Ushbu maqolaning maqsadi – tarix darslarini modellashtirishda qo'llaniladigan metodlarni tizimli tasniflash va ularning pedagogik samaradorligini baholashdir.

Adabiyotlar tahlili Tarix darslarida modellashtirish metodlari masalasi ko‘plab olimlarning tadqiqot ob’ekti bo‘lgan. Jumladan, V.V. Shogan va E.V. Storojakovalarning “Методика обучения истории” nomli darsligida tarix darslarida badiiy obrazlar yaratish orqali modellashtirishning o‘ziga xos jihatlari yoritilgan. Ushbu asarda mualliflar tomonidan yangi turdagi darslar – obrazli dars, tafakkur darsi, kayfiyat darsi va mustaqil harakat darslari taklif etilgan.

Pedagog olim V.V. Guzeev birinchi bo‘lib modellashtirish metodining ta’lim jarayonida qo‘llanilishini tizimli ravishda tavsiflab bergan. Uning fikricha, modellashtirish metodi muammoli ta’lim bilan birgalikda o‘quvchilarning individual faolligini oshirishning muhim omili hisoblanadi .

Shuningdek, N.Yu. Nalyotova va N.P. Senchenkovlarning tadqiqotlarida ta’lim jarayonlari genezisini o‘rganishda modellashtirish metodining ahamiyati, tarixiy-pedagogik fanlarda qo‘llaniladigan metodologik yondashuvlar tizimli ravishda tahlil qilingan.

Taniqli olim Ilhomov Z A o‘zining “Tarix fanining nazariy asoslari” nomli fundamental asarida modellashtirish metodining tarixiy tadqiqotlardagi o‘rniga alohida to‘xtalib o‘tgan. Olimning ta’kidlashicha, tarixiy hodisalarni modellashtirish mantiqiy shakllantirish yordamida amalga oshiriladi va bu jarayon soddalashtirish, ideallashtirish hamda abstraktlashtirish bilan bog‘liq. Z Ilhomovning fikricha, modellashtirish metodi manbalardagi ma’lumotlarning reprezentativligini tekshirish, dalillarning ishonchliligini aniqlash hamda ilmiy farazlarning haqiqiyligini tekshirish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Yuqoridagi olimlarning fikrlaridan kelib chiqqan holda ilmiy-pedagogik jihatdan tarix darslarini modellashtirish va unda metodlardan foydalanishda quyidagicha yondashishimiz mumkin

1. Tarix darslarini modellashtirishning nazariy asoslarini quyidagicha talqin qilsa bo‘ladi.

Pedagogikada "modellashtirish" – bu o‘rganilayotgan obyektni uning mohiyatini aks ettiruvchi sodda va tushunarli shaklda taqdim etish jarayonidir. Tarix darslarida modellashtirish quyidagi vazifalarni bajaradi:

Vizualizatsiya: Ko‘z bilan ko‘rib bo‘lmaydigan o‘tmish voqealarini tasvirlash.

Tizimlashtirish: Murakkab tarixiy jarayonlarni mantiqiy bog‘liqlikda ko‘rsatish.

Empatiya: O‘quvchini tarixiy shaxs o‘rniga qo‘yib, qaror qabul qilishga undash.

Modellashtirish jarayoni o‘qituvchidan darsni oldindan loyihalashni talab qiladi. Bu yerda asosiy e’tibor o‘quvchining passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylanishiga qaratiladi.

2. Metodlarni ilmiy-pedagogik jihatdan quyidagicha tasniflashimiz mumkin.

Tarix darslarini modellashtirishda qo‘llaniladigan metodlarni ularning funksional vazifasi va qo‘llanilish usuliga ko‘ra to‘rt asosiy guruhga tasniflash maqsadga muvofiqdir:

A) Vizual-axborot modellar

Bu guruh metodlari tarixiy ma’lumotlarni ko‘rgazmali shaklda taqdim etishga qaratilgan.

Xronologik tartib: Voqealarni ketma-ketlikda joylashtirish.

Infografik xaritalar: Harbiy yurishlar, savdo yo‘llari va hududiy o‘zgarishlarni dinamik ko‘rsatish.

Tarixiy portretlar va rekonstruksiyalar: Shaharlar, binolar, shaxslar va boshqa jihozlarning modellaridan foydalanish.

Vizual-axborot modellarning samaradorligi shundan iboratki, bu o‘quvchilarning vizual xotirasini mustahkamlash bilan birga murakkab ma’lumotlarni tez idrok etishga yordam beradi.

B) Interaktiv-simulyatsion modellar

Bu usullar o‘quvchilarni tarixiy jarayonning bevosita ishtirokchisiga aylantiradi.

Rolli o‘yinlar: Masalan, “Qurultoy” mavzusida Amir Temur davridagi siyosiy vaziyatni qayta yaratish. Har bir o‘quvchi biror sarkarda yoki beklar roli o‘ynaydi.

Tarixiy debatlar: Muayyan tarixiy qaror (masalan, mustamlakachilikka qarshi kurash strategiyasi) yuzasidan bahs-munozaralar tashkil qilish.

Sud jarayoni simulyatsiyasi: Tarixiy shaxslar faoliyatini huquqiy nuqtai nazardan baholash.

Interaktiv-simulyatsion modellarning samaradorligi shundaki, bu o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashi, nutq madaniyati va jamoada ishlash ko‘'nikmalari rivojlanishiga xizmat qiladi.

C) Raqamli-virtual modellar

Zamonaviy axborot texnologiyalariga asoslangan usullar.

Virtual reallik (VR) va Qo‘shimcha reallik (AR): O‘quvchilarni virtual muzeylarga olib borish yoki qadimiy obidalarni sinfda “tiklash”.

Tarixiy strategiya o‘yinlari: Kompyuter o‘yinlari elementlaridan foydalanib, resurslarni boshqarish va harbiy taktikalarni o‘rganish.

Onlayn arxivlar bilan ishlash: Raqamlashtirilgan hujjatlarni tahlil qilish modeli.

Raqamli-virtual modellarning samaradorligi shundan iboratki, bu orqali o‘quvchilarning raqamli savodxonligi rivojlanadi hamda tarixga bo‘gan qiziqishni oshishiga xizmat qiladi.

D) Kognitiv-tahliliy modellar

Mantiqiy fikrlash va muammo yechishga qaratilgan usullar.

Keys-stadi (Case-study): Aniq bir tarixiy muammo (masalan, “Xiva xonligining iqtisodiy inqirozi sabablari”) bo‘yicha hujjatlar tahlili.

Muammoli savollar tizimi: “Agar tarix boshqacha bo‘lganida...”(Alternativ tarix) ssenariylarini tuzish.

Tahlil va natijalar

Kognitiv-tahliliy modellarning samaradorligi shundaki, bu o‘quvchilarda mustaqil xulosa chiqarish va sabab-oqibat bog‘liqligini tushunish ko‘nikmasini shakllantiradi.

Modellashtirish metodlarini joriy etishda quyidagi to‘siqlar mavjud:

Texnik ta’minotning yetishmasligi: Raqamli modellar uchun kompyuter va boshqa texnik jihozlar kerak. Buning yechimi sifatida mobil qurilmalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish talab etiladi.

O‘qituvchilarning malakasi: An’anaviy usullarga o‘rganib qolgan pedagoglarning yangi texnologiyalarni o‘zlashtirishda qiyinchiliklarga duch kelishi. Buning yechimi sifatida o‘qituvchilar uchun malaka oshirish kurslari va metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish talab etiladi.

Dars vaqtining cheklanganligi: Interaktiv usullar uchun ko‘p vaqt talab qilinadi. Bunga yechim sifatida darsni loyihalashda vaqtni aniq taqsimlash va uy vazifalaridan samarali foydalanishni yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA Xulosa sifatida shi aytishimiz mumkinki, tarix darslarini modellashtirish – bu shunchaki o‘qitish usuli emas, balki o‘quvchilarda chuqur tarixiy ong va milliy qadriyatlarni shakllantirishning kuchli vositasidir. Yuqorida keltirilgan tasniflar shuni ko‘rsatadiki, har bir metod guruhining o‘ziga xos afzalliklari mavjud. Eng yuqori samaradorlikka erishish uchun o‘ituvchilar ushbu metodlarni kompleks holda, ya’ni vizual, interaktiv va raqamli usullarni o‘zaro uyg‘unlashtirgan holda qo‘llashlari lozim.

Kelajakda tarix ta’limida modellashtirish metodlarini yanada rivojlantirish, milliy tariximizga oid maxsus simulyatsion dasturlar yaratish va o‘qituvchilar uchun metodik bazani mustahkamlash zarur. Bu esa, o‘z navbatida, mamlakatimizda barkamol avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Saidov A., Qosimov B. Tarixni o‘qitish metodikasi. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2018.
3. Abdullayeva N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2021.
4. Ilhomov Z A. Tarix fanining nazariy asoslari. – Toshkent, 2020. – 111 b.

5. Шоган В.В., Сторожакова Е.В. Методика обучения истории. Художественные образы на уроках истории: учебник для вузов. – Москва: Юрайт, 2026. – 301 с.
6. Налётова Н.Ю., Сенченков Н.П. Методология исследования генезиса образовательных процессов в историко-педагогической науке // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences, 2016. – № 11-12. – С. 25-32.